

تقریر درس خارج اصول فقه آیت الله اراکی دامت برکاته

مقرر	حجت الاسلام محمدعلی زحمت کش	جلسه	۱	تاریخ	۱۴۰۴/۰۶/۳۰
عنوان ۱	خبر واحد				
عنوان ۲	حدود حجیت خبر واحد				

چکیده درس

بحث در حجیت خبر واحد پس از اثبات اصل آن، به مرحله تعیین «حدود و دایره حجیت» می رسد. این بحث بر سه مسئله محوری متمرکز است:

۱. حجیت اخبار مع الواسطه: اشکالی در اینجا مطرح می شود که ادله حجیت، خبر مستقیم از معصوم را شامل می شود، زیرا قول معصوم «ذواتر» (دارای اثر شرعی وجوب اطاعت) است. اما در خبر با واسطه، راوی دوم از قول راوی اول (که معصوم نیست و قولش فی نفسه ذواتر نیست) خبر می دهد. این امر، دو اشکال عقلی (ثبوتی) در امکان شمول ادله حجیت ایجاد می کند که نیاز به بررسی است.

۲. حجیت اخبار از موضوعات: آیا حجیت خبر، محدود به «احکام شرعی» است یا «موضوعات» (مانند وثاقت راوی یا تذکیه گوشت) را نیز در بر می گیرد؟ این بحث به مسئله قبل مرتبط است، زیرا خبر با واسطه، اخبار از یک موضوع (یعنی «قول راوی اول») است.

۳. حجیت اخبار از حدس: آیا حجیت خبر، محدود به «اخبار از حس» است یا «اخبار از حدس» را نیز شامل می شود؟ برای ورود به بحث اخبار با واسطه، سه مقدمه تمهیدی و کلیدی مطرح گردید: مقدمه اول (تفکیک مقام بحث): بحث در دو مقام پیگیری خواهد شد: مقام ثبوت (امکان عقلی حجیت) و مقام اثبات (دلاله ادله بر حجیت).

مقدمه دوم (محدوده اشکال): اشکالات عقلی مطرح شده، عمدتاً متوجه جایی است که دلیل حجیت، یک «دلیل لفظی» با فرض «جعل واحد» باشد. این اشکالات بر ادله «لُبی» (مانند سیره) یا در فرض «جعل انحلالی» وارد نیست. مقدمه سوم (نقشه راه بحث اثباتی): از آنجا که دو دلیل عمده برای حجیت، «سیره» و «روایات» هستند، در مقام اثبات باید دلالت هر یک از این دو بر حجیت اخبار با واسطه به صورت جداگانه بررسی شود.

بسم الله الرحمن الرحيم. الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ وَ صَلَّى اللَّهُ عَلَى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ الطَّيِّبِينَ الطَّاهِرِينَ وَ لَعَنَهُ اللَّهُ عَلَى أَعْدَائِهِمْ إِلَى قِيَامِ يَوْمِ الدِّينِ. اللَّهُمَّ كُنْ لَوْلِيكَ الْحُجَّةَ بْنَ الْحَسَنِ صَلَواتُكَ عَلَيْهِ وَعَلَى آبَائِهِ فِي هَذِهِ السَّاعَةِ وَ فِي كُلِّ سَاعَةٍ وَلِيًّا وَ حَافِظًا وَ قَائِدًا وَ نَاصِرًا وَ ذَلِيلًا وَ عَيْنًا حَتَّى تُسَكِّنَهُ أَزْوَاجَ طَوْعًا وَ تَمَتُّعًا فِيهَا طَوِيلًا.

با توکل بر خداوند متعال، استعانت از ذات مقدس او و توسل به ذیل عنایت حضرت ولی عصر عجل الله تعالی فرجه الشریف، صاحب و ولی ما، درس جدید را شروع می‌کنیم. امیدواریم خدای متعال درس ما، تدریس ما، تدرس ما، مطالعه ما، کتابت ما و تلاش ما را خالصاً لوجهه الکریم قرار دهد، به آن برکت بخشد، به علم و فهم ما بیفزاید و علم ما را نور الهی قرار دهد که در قلب و ذهن ما بتاباند. امیدواریم به ما توفیق دهد تا بتوانیم عمق معارف الهی را دریافت کنیم و با آموزش و تعالیم معارف الهی و آنچه که رسول خدا صلی الله علیه و آله و ائمه هدی علیهم السلام به عنوان علم، معرفت دین خدا و راه سلوک الی الله برای ما به میراث گذاشتند، خوب بفهمیم، خوب بشناسیم، خوب عمل کنیم و به خوبی ترویج و تبیین نماییم. و ان شاء الله خدای متعال ما را از سعادت در دنیا و آخرت و از ملازمین با شهدا قرار دهد و ما را «مع الشاهدين» محسوب دارد. ﴿رَبَّنَا آمَنَّا بِمَا أَنزَلْتَ وَاتَّبَعْنَا الرَّسُولَ فَاكْتُبْنَا مَعَ الشَّاهِدِينَ﴾.

قبل از تعطیلات، بحث ما در «حجیت خبر واحد» بود. استدلال‌های مختلفی برای اثبات حجیت آن مطرح شده بود که همه را بیان کردیم؛ چه استدلال به کتاب، استدلال به سنت (روایات معصومین علیهم السلام)، استدلال به اجماع، استدلال به عقل و استدلال به سیره. از این پنج دلیل عمده، پس از بررسی و مناقشه، به این نتیجه رسیدیم که دو دلیل می‌تواند به عنوان مستند اثبات حجیت خبر واحد قرار گیرد: یکی روایات وارده از معصومین علیهم السلام که فراوان بود و دیگری سیره متشرعه. در آغاز بحث حجیت خبر، بیان کردیم که این موضوع را در دو مقام بررسی خواهیم کرد. مقام اول، «اصل اثبات حجیت خبر واحد» بود که بر اساس ادله مورد بحث، به این نتیجه رسیدیم که خبر ثقه حجت است و حتی شرط عدالت نیز برای حجیت آن لازم نیست.

اکنون مقام دومی باقی مانده است که عبارت است از «حدود حجیت خبر». پس از آنکه اصل حجیت خبر ثابت شد، جای این بحث است که مرز و حدود این حجیت چیست؟

حدود حجیت خبر واحد

در دایره حدود حجیت، ما سه بحث اصلی و مهم داریم.

بحث اول: حجیت اخبار مع الواسطه

آیا دلیل حجیت خبر، حجیت «خبر مع الواسطه» را نیز اثبات می‌کند یا خیر؟ ادله‌ای که برای اثبات حجیت خبر آوردیم، بدون شک حجیت خبر مستقیم و بلاواسطه از امام را اثبات می‌کنند. برای مثال، زراره از حضرت صادق علیه السلام روایتی نقل می‌کند. این نقل، نقل قول معصوم است و چون معصوم واجب‌الاطاعه است و قولش واجب‌الاتباع، پس خبری که زراره می‌دهد، یک «خبر ذوات» را برای ما نقل می‌کند؛ اثری که عبارت است از وجوب عمل و اتباع. معنای حجیت نیز همین ترتیب اثر عملی است. اگر خبری اثری نداشته باشد -مانند اینکه خبری بگوید فلان کهکشان، این مقدار ستاره دارد، ممکن

است که یقین به چنین خبری حاصل شود؛ اما حجیت در مورد آن بی معناست. خبری که زرارہ مستقیماً از امام نقل می‌کند، به وضوح ذواتر است؛ اما اگر ابن ابی عمیر از زرارہ خبری نقل کند و زرارہ از امام صادق علیه السلام، در اینجا وضعیت متفاوت است. خود کلام زرارہ فی نفسه ذواتر نیست، زیرا او معصوم و واجب‌الاتباع نیست. اگر بخواهیم خبر او را ذواتر بدانیم، ابتدا باید حجیت خبر او ثابت شود تا خبری که ابن ابی عمیر از او نقل می‌کند، نقل یک خبر ذواتر محسوب شده و حجت باشد. این همان بحث خبر مع الواسطه است.

در این زمینه، دو اشکال عقلی بیان شده است که اگر پاسخ داده نشود، شمول دلیل حجیت برای خبر مع الواسطه با مشکل مواجه می‌شود؛ در حالی که اکثر اخبار ما از نوع خبر مع الواسطه، بلکه مع الوسائط است. این اولین بحث از مباحث مربوط به حدود حجیت خبر است. به نظر ما بهتر است این بحث، در ذیل حدود حجت خبر مورد بحث قرار گیرد. محققین اصولی معمولاً - تبعاً از شیخ - این بحث را ذیل استدلال به آیه نبأ بحث می‌کنند. در جواب به این اشکال که اگر آیه نبأ، حجیت خبر را اثبات کند، حجیت خبر مع الواسطه را اثبات نمی‌کند.

بحث دوم: حجیت اخبار از موضوعات

بحث دوم این است که آیا دلیل حجیت خبر، محدود به «اخبار از احکام شرعی» است یا شامل «اخبار از موضوعات» نیز می‌شود؟ برای مثال، خبر واحدی که از نجاست یک شیء یا از تذکیه یک گوشت خبر می‌دهد. آیا این اخبار حجت هستند؟

البته مسلم است که «بینة» برای اثبات موضوعات حجت است، اما آیا خبر واحد نیز کافی است؟ یکی از مهم‌ترین آثار عملی این بحث، در علم رجال و اثبات وثاقت راویان است. ما برای اثبات وثاقت یک راوی، به کتب رجالی مانند رجال شیخ طوسی، کشی یا نجاشی مراجعه می‌کنیم که می‌گویند «فلان ثقة». این اخبار، اخبار از موضوع (وثاقت راوی) است، نه اخبار از حکم شرعی. آیا دلیل حجیت خبر، این موارد را نیز شامل می‌شود؟

طرح این بحث در اینجا به این مناسبت است که «خبر مع الواسطه» نیز به نوعی بازگشتش به «اخبار از موضوع» است. راوی با واسطه، مستقیماً از حکم شرعی خبر نمی‌دهد، بلکه از قولِ راوی قبلی خبر می‌دهد؛ مثلاً می‌گوید: «قال زرارة». این «قال زرارة» یک موضوع است، نه حکم شرعی. در حالی که راوی بلا واسطه - مانند زرارہ - از قول معصوم خبر می‌دهد که متضمن حکم شرعی و ذواتر است و تمام ادله روایی که بیان شد، درباره نقل از خبر معصوم است و معصوم نیز حکم شرعی بیان می‌کند؛ اما خبر مع الواسطه، نقل قول از معصوم نیست که متضمن حکم شرعی باشد، بلکه اخبار از موضوع است؛ لذا به این مناسبت، پس از بحث اخبار مع الواسطه، بحث اخبار از موضوعات نیز مطرح می‌شود. البته بسیاری از فقها، بحث اخبار از موضوعات را در فقه بحث می‌کنند؛ زیرا بحث فقهی است؛ نه بحث اصولی؛ ما نیز در اینجا استطراداً بحث می‌کنیم.

بحث سوم: حجیت اخبار از حدس

تمام بحث‌هایی که تاکنون داشته‌ایم، مربوط به «اخبار عن حس» بوده است؛ یعنی مخبری که می‌گوید «سمعتُ الصادق علیه السلام يقول...». حال اگر اخبار، «اخبار عن حدس» بود، تکلیف چیست؟ مثال بارز آن، فتوای مجتهد است. مجتهد

که فتوا می دهد، از حکم امام اخبار می کند، اما این اخبار مبتنی بر حدس و استنباط او از ادله است، نه مبتنی بر شنیدن مستقیم. او می گوید: «فهم من از فرمایش امام این است». همچنین در روایات وجود دارد که روایت به یونس بن عبدالرحمن ختم می شود و از امام نقل نمی کند. ما می دانیم که یونس، حکمی که بیان می کند، از طرف امام است و خودش را که واجب الطاعة نمی داند. این حکمی که یونس نقل می کند یا فتاوی که ما از مجتهدین نقل می کنیم و به آنها استناد می نماییم، همگی از این قبیل هستند که اخبار از حدس هستند؛ یعنی می گویند فهم ما از فرمایش امام این است. آیا دلیل حجیت خبر، شامل اخبار حدسیه نیز می شود یا خیر؟

این بحث نیز گرچه به طور مفصل در مبحث اجتهاد و تقلید و اینکه فتوای مجتهد برای مقلد حجت است، در فقه مطرح می شود، اما به دلیل ارتباط با حدود حجیت، در اینجا نیز به آن اشاره می شود.

مقدمات ورود به بحث حجیت اخبار مع الواسطه

قبل از ورود به اصل مبحث حجیت اخبار مع الواسطه، سه مقدمه را برای تمهید بحث بیان می کنیم:

مقدمه اول: تفکیک مقام ثبوت و مقام اثبات

ما در بحث حجیت اخبار مع الواسطه، در دو مقام بحث می کنیم:

مقام ثبوت: در این مقام، از امکان عقلی حجیت خبر مع الواسطه بحث می کنیم. آیا عقلاً ممکن است که دلیل حجیت، شامل خبر مع الواسطه هم بشود یا خیر؟ برخی گفته اند این امر، امکان عقلی ندارد.

مقام اثبات: در این مقام، بر فرض امکان عقلی، بحث می کنیم که آیا ادله داله بر حجیت خبر (مانند روایات و سیره)، دلالت بر حجیت خبر مع الواسطه نیز دارند یا خیر.

مقدمه دوم: اختصاص اشکالات به دلیل لفظی با جعل واحد

اشکالاتی که در مقام ثبوت یا اثبات بر حجیت خبر مع الواسطه وارد می شود، مربوط به جایی است که ما برای اثبات حجیت، به «دلیل لفظی» و اطلاق آن تمسک کنیم، آن هم در صورتی که قائل به «وحدت جعل» در آن دلیل باشیم؛ یعنی اگر دلیلی مانند «اعمل بخبر الثقة» داشته باشیم و بگوییم شارع با یک جعل واحد، خبر ثقة را حجت قرار داده، اشکالات مطرح می شود؛ زیرا این جعل واحد باید در آن واحد، هم حجیت خبر بلاواسطه - مانند خبر زراره - و هم حجیت خبر مع الواسطه (مانند خبر ابن ابی عمیر) را اثبات کند.

اما اگر دلیل ما برای اثبات حجیت، دلیلی «لُبی» مانند سیره یا اجماع باشد، این اشکالات وارد نیست. زیرا سیره عقلاً یا متشرعه، همان گونه که بر حجیت خبر بلاواسطه قائم است، بر حجیت خبر مع الواسطه نیز قائم است و حتی نیاز به بحث ثبوتی هم نیست؛ زیرا وجود خارجی سیره، بهترین دلیل بر امکان آن است.

همچنین اگر قائل شویم که جعل حجیت در دلیل لفظی، به نحو «انحلالی» است، یعنی برای هر ثقه‌ای، جعل حجیت مستقلاً وجود دارد، باز هم اشکالات مرتفع خواهد شد.

مقدمه سوم: لزوم بررسی سیره و روایات در مقام اثبات

با توجه به اینکه ما در مباحث قبل، حجیت خبر را از دو طریق «روایات» و «سیره» اثبات کردیم، لذا در مقام اثبات حجیت خبر مع الواسطه نیز باید هر دو دلیل را به صورت جداگانه بررسی کنیم؛ یعنی ابتدا بحث می‌کنیم که آیا سیره، حجیت خبر مع الواسطه را اثبات می‌کند یا نه؛ و سپس به این می‌پردازیم که آیا روایات، این حجیت را اثبات می‌کنند یا خیر. با توجه به این سه مقدمه، ان شاء الله از جلسه آینده وارد بحث اصلی خواهیم شد.

و صلی الله علی محمد و آله الطاهرین